

Boer en bedrijf als uitingen van het sociale groepsleven

Prof. Dr E. W. Hofstee

De mensch, sociaal wezen

De mensch is een sociaal wezen, d.w.z. hij leeft niet als volslagen losstaand individu, doch in groepsverband. Hij maakt deel uit van gezin en familie, van zijn dorp, zijn streekgroep, zijn volk, zijn vereenigingen en tal van andere grootere en kleinere, belangrijke en minder belangrijke sociale groepeeringsen. Zijn aard en wezen worden grootendeels bepaald door het groepsverband, waarin hij is geplaatst. Natuurlijk is de mensch niet alleen maar sociaal wezen, hij is ook individu. Hij heeft zijn eigen persoonlijkheid, die in sterke mate zijn doen en laten beïnvloedt. Nooit echter is het menscheijk handelen te begrijpen, als men het alleen maar ziet als een uiting van zijn persoonlijkheid, van zijn eigen aard; steeds spreekt hieruit ook het groepsverband, waarin hij is geplaatst. Zelfs in de meest natuurlijke handelingen, zooals b.v. het eten, uit zich het sociaal milieu, waarin men is opgegroeid; een Chinees doet het met stokjes, een West-Europeaan met lepel en vork.

Dit beteekent dus, dat degene, die begrip wil krijgen van het handelen van den mensch, steeds dient te onderzoeken in welk groepsverband deze leeft en welke de kenmerken van de betreffende groep of groepen zijn. Dit geldt ook voor het economisch handelen, geldt ook voor de economische activiteit van den boer en voor het terrein, tegelijkertijd de uitkomst, van zijn economisch handelen, zijn bedrijf.

De „homo economicus”

Het is merkwaardig dat, terwijl voor de rest van het menscheijke doen en laten de nauwe verbondenheid met het groepsleven, waarin de persoon is geplaatst, meer en meer door een ieder als vanzelfsprekend wordt aanvaard, men veelal geneigd is, wat het economisch handelen betreft, deze verbondenheid zoo niet te ontkennen, dan toch grootendeels te negeren. De sterk eenzijdige kijk op economische verhoudingen, welke door de historische ontwikkeling van de theoretische economie is veroorzaakt, wreekt zich hier. Het is bekend, hoe in de klassieke economie de „homo economicus”, de „economische mensch” als uitgangspunt voor de redeneering werd gekozen. De „homo economicus” is echter een fictie, een gedachtenconstructie van een geheel op eigen belang gericht individu, dat volkomen rationeel handelt, d.w.z. zijn handelen slechts laat bepalen door verstandelijke, op eigen belang gerichte overwegingen. Mocht men in den tijd, dat de klassieke economie tot ontwikkeling kwam, misschien nog gelooven, dat deze fictie de werkelijkheid benaderde en de „homo economicus” dus dicht bij den doorsnee-mensch lag, geen modern econoom zal dit nog willen volhouden. Dit neemt niet weg, dat de economie in feite deze fictie als uitgangspunt van haar redeneering nog nooit heeft losgelaten. Dit is op zichzelf niet erg. Door zich met weglating van al het andere te concentreeren op het onderzoek van het rationalistische en persoonlijk-egoïstische element in de overwegingen, die tot economisch handelen leiden, krijgt men van deze factor een duidelijk en scherp beeld. Deze factor is uitermate belangrijk en veel van het economisch handelen zal door een dergelijk onderzoek duidelijker worden. Gevaarlijk wordt het echter, wanneer men de aldus opgebouwde theorieën met de werkelijkheid gaat verwarren en meent, dat men, hiervan uitgaande, deze economische werkelijkheid in zijn geheel kan begrijpen. Zooals gezegd, geen modern econoom zal deze meening in principe als juist beschouwen; hij weet, dat het menscheijk handelen slechts in beperkte mate redelijk is en in belangrijke mate wordt bepaald door het groepsverband, waarin hij leeft. Het feit echter, dat tientallen jaren lang

de theoretische economie de eenige wetenschap was, die zich met het economisch handelen van den mensch bemoeide, heeft teweeggebracht, dat het „zuiver economische” denken, waarbij men dus het niet-rationeële in den mensch en zijn sociale gebondenheid in feite buiten beschouwing laat, tot een ingeroeste gewoonte is geworden bij de overgrootste meerderheid dergenen, wier taak het is zich een begrip te vormen van de economische werkelijkheid.

Staring

Deze neiging tot „zuiver economisch” denken heeft tot nu toe in niet onbelangrijke mate den weg tot een goed begrip van de groote verscheidenheid in het agrarische leven in Nederland geblokkeerd. De eerste, die in Nederland zich principieel met het vraagstuk van de verscheidenheid in onzen landbouw heeft bezig gehouden en in het algemeen heeft trachten aan te geven, waarin deze haar oorsprong vond, is de bekende Staring geweest. Hij gaf in het landbouwverslag over 1870 een overzicht van de verschillende landbouwstelsels, die, naar hij meende, in Nederland vielen te onderscheiden en noemde de factoren, die volgens hem de diverse gebieden hun eigen karakter verleenden. Wanneer wij deze rij van factoren overzien, dan blijkt duidelijk, dat hij den vorm, die het landbouwbedrijf in een bepaalde streek aanneemt, in wezen ziet als een gevolg van een rationeële aanpassing van het bedrijf van den boer aan de omstandigheden. Soms moge dit aanpassingsproces worden vertraagd door gebrek aan kennis en inzicht van den boer, waardoor hij aan traditioneële vormen blijft hangen, dit doet niets af aan de kern van de zaak, n.l. dat het agrarische productieproces zijn vorm krijgt door het verstandelijk gerichte welvaartsstreven van den boer. Staring meent dus de verscheidenheid van het Nederlandsche agrarische leven „zuiver economisch” te kunnen verklaren. De denkbeelden, zooals die door Staring zijn uitgedrukt, zijn tientallen jaren in de beschouwingen over onzen landbouw heerschend gebleven. Als b.v. in de rapporten van de Staatscommissie voor den Landbouw van 1906 pogingen worden aangewend om de eigenaardigheden van de gebieden, die door de diverse rapporteurs worden beschreven, te verklaren, dan beperkten deze zich in feite tot het streven om ze te laten zien als het gevolg van het verstandelijk gerichte welvaartsstreven van den boer. Wel blijkt hier en daar duidelijk, dat de schrijvers aanvoelden, dat ze voor problemen kwamen te staan, die langs dezen weg niet waren op te lossen. Zoo loopen b.v. de desbetreffende auteurs vast met de verklaring van het zoo geheel verschillende gebruik, dat de boeren in de verschillende deelen in het Noorden van ons land van den veenkolonialen grond hebben gemaakt. Men moffelt echter hier en bij andere gelegenheden dergelijke moeilijkheden maar een beetje weg; men wist er geen weg mee.

Van een systematische studie van andere dan „zuiver economische” invloeden op het economische leven van onze plattelandsbevolking was nog geen sprake.

De sociografie

In ons land bracht in dit opzicht eerst de ontwikkeling van de studie van de sociale geografie (sociografie) aan de Universiteit van Amsterdam verandering. De sociografie stelt zich ten doel, de studie van de volkeren en hun onderdeelen in hun verscheidenheid, anders uitgedrukt, zij bestudeert het leven — met inbegrip van het economische leven — van de afzonderlijke sociale groepen. De sociograaf ziet het economische leven als een deel van het geheele maatschappelijke leven van de betreffende sociale groep en daarmee onverbrekkelijk verbonden, beïnvloed door de rest van het sociale leven en dit omgekeerd beïnvloedende. Natuurlijk ontkent hij niet, dat het streven naar welvaart van den enkeling bestaat en hij houdt daarmee ten volle rekening. Hij weet echter, dat de wijze, waarop dit streven tot uiting komt; de vormen, die het aanneemt; zijn intensiteit en de richting, waarin het zich beweegt, grootendeels wordt bepaald door het sociale groepsleven, waarin het zich doet gelden. Het spreekt vanzelf, dat het sociale leven zelf ook niet in de lucht zweeft; het ondergaat de invloeden van de uiter-

lijke omstandigheden — o.m. de geografische, in den ruimsten zin des woords — waaronder het zich ontwikkelt. De wijze echter, waarop het groepsleven en dus ook het economische leven, op deze omstandigheden reageert en ze verwerkt, hangt weer in sterke mate af van het groepsleven zelf. Hoe nuttig en noodzakelijk de kennis van deze uiterlijke omstandigheden ook moge zijn, zonder kennis van en inzicht in het groepsleven in zijn geheel, is niet te bepalen hoe ze uiteindelijk het economische leven van de betreffende groep beïnvloeden. Studie van de economische verschijnselen zal de sociograaf zich dus nooit losgedacht kunnen denken van de studie van het sociale leven van de betreffende groep als geheel, al zal, wanneer het doel van het onderzoek dit meebrengt, de volle nadruk kunnen vallen op het economische en dus in dat geval van economische sociografie kunnen worden gesproken.

Sociografische plattelandsstudies.

Voor een goed begrip van de veelheid van vormen van het agrarische leven in Nederland zou het dus noodig zijn, dat wij beschikten over sociografische studies van de verschillende deelen van ons platteland, waarin dan in het bijzonder aandacht zou moeten worden besteed aan het agrarische economische leven van de betreffende streekgroep, één en ander natuurlijk in verband met de uiterlijke omstandigheden, waaronder het maatschappelijke leven in het betreffende gebied zich ontwikkelt. Jammer genoeg is het nog niet zoo ver; van een onderzoek in deze richting is nog slechts een eerste begin aanwezig. De sociografie is nog een jonge wetenschap en eerst langzaam begint haar groote waarde, ook voor praktische doeleinden, in ruimeren kring duidelijk te worden. De sociografische studies, die tot nu toe zijn verschenen, zijn grotendeels op eigen gelegenheid — in den vorm van dissertaties e.d. — door sociografen tot stand gebracht en dragen daardoor een min of meer incidenteel karakter. Een onderzoek, dat geheel Nederland zou omvatten, zou jaren duren en de geheele werkkraft van vele menschen eischen. Hetgeen reeds is verschenen, bewijst echter duidelijk, van hoe groote wetenschappelijke en practische beteekenis dergelijke onderzoekingen zijn.

Is het dus niet mogelijk zelfs maar een schetsmatig overzicht te geven van vormen, waarin boer en bedrijf in hun maatschappelijk verband zich in Nederland voordoen, omdat het noodzakelijk sociografische onderzoek hiervoor nog ontbreekt, er is, zooals gezegd, incidenteel reeds het één en ander gedaan en het lijkt gewenscht van de resultaten van enkele onderzoekingen hier in het kort melding te maken. Het inzicht in den aard van deze vraagstukken kan hierdoor worden verhelderd, terwijl de beteekenis van dergelijke onderzoekingen duidelijker zal uitkomen. Om duidelijk naar voren te laten springen hoezeer de sociografische beschouwingswijze noodzakelijk is bij het onderzoek van concrete economische verschijnselen, zal in de overzichten in het bijzonder aandacht worden besteed aan hetgeen uit de onderzoekingen naar voren kwam betreffende het verband tusschen den aard van het maatschappelijke leven van de betreffende groep in haar geheel en de ontwikkeling van het economische leven.

De Haarlemmermeer.

Het eerste belangrijke sociografische onderzoek, betrekking hebbende op een agrarisch gebied, dat in Nederland plaats vond, was dat van Ter Veen over de Haarlemmermeer. De Haarlemmermeer is een landbouwgebied, dat in tal van opzichten een karakter heeft, dat sterk afwijkt van dat van de omgeving. Natuurlijk vindt dit voor een belangrijk gedeelte zijn oorzaak in afwijkende natuurlijke omstandigheden. Zoo heeft de Haarlemmermeer in hoofdzaak een kleibodem. Maar, zooals Ter Veen duidelijk aantoonde, het zijn niet deze en andere uiterlijke omstandigheden, die de Haarlemmermeer zijn bijzondere plaats geven in het geheel van den Nederlandschen landbouw. De Meer is niet zomaar een zeekele gebied zonder meer. Uit alles blijkt, dat de boeren in dit gebied zich gedurende de geheele ontwikkelingsgeschiedenis van den polder hebben gekenmerkt

door bijzondere energie en vooruitstrevendheid en dat zij in hun polder resultaten hebben weten te bereiken, die boven het gemiddelde van die in gebieden met een zelfde kwaliteit grond in Nederland uitgaan. Zij hebben den polder gemaakt tot een voorbeeld voor den Nederlandschen landbouw. Wat is hiervan de oorzaak? Vanwaar die bijzondere economische resultaten van de Haarlemmermeerbevolking? Ter Veën laat ons zien, dat deze voortvloeien uit het feit, dat wij hier hebben te maken met een geselecteerde kolonistenbevolking. Nadat de Haarlemmermeer in 1852 was drooggevallen en in 1853 met den verkoop van de gronden was begonnen, kwamen spoedig kolonisten uit alle deelen van het land toestroomden. Hoewel dus Nederlanders van allerlei soort in den polder waren vertegenwoordigd, kan men niet zeggen dat de polderbevolking als het ware een doorsnee van de Nederlandsche bevolking was. Afgezien van het feit, dat niet uit alle hoeken van het land naar verhouding evenveel menschen kwamen, kan worden geconstateerd, dat de gemiddelde kolonist van de doorsnee afweek. Hij, die gaat emigreeren, zijn streek verlaat, heeft daarvoor een reden, een reden liggende in hem zelf of in de omstandigheden, in den regel in allebei. Meestal echter speelt eigen aard en geestesgesteldheid daarbij een doorslaggevende rol. Vormden dus de toegestroomde kolonisten reeds een min of meer geselecteerde groep, de Haarlemmermeer zelf oefende een verdere, onbarmhartige selectie uit. De omstandigheden, waaronder de bevolking aanvankelijk in de Meer moest werken en leven, waren buitengewoon ongunstig. Er was niets gedaan om het gebied ook maar eenigszins voor bewoning geschikt te maken, terwijl geheel onvoldoende afwatering, onbekendheid met de eischen, welke deze bodem stelde, enz., het boeren tot een uiterst riskant en veelal verliesgevend bedrijf maakten. Talloozen, die zich in de Meer vestigden, moesten na eenige jaren weer vertrekken, omdat het hen niet was gelukt den strijd om het bestaan in deze barre omstandigheden vol te houden. Velen ook lieten, tengevolge van de ongunstige sociale en hygiënische toestanden, het leven. Het sterftecijfer was onheilspellend hoog. Slechts zij, die geestelijk en lichamelijk tegen de moeilijkheden opgewassen waren, wisten zich te handhaven; de meest begaafden, — begaafd althans in economisch opzicht — wonnen den strijd om het bestaan. Zoo ontstond naar alle waarschijnlijkheid in de Haarlemmermeer een bevolking van een erfelijke samenstelling, die een hoogere economische begaafdheid waarborgt, dan die van den gemiddelden Nederlander. Daarnaast echter heeft nog een andere invloed, samenhangende met het kolonistenkarakter der bevolking, de snelle ontwikkeling en de vooruitstrevendheid van dit gebied bevorderd. De kolonisten, die van alle hoeken van het land bij elkaar kwamen, vonden elkaar in een geheel nieuwe omgeving. Dit had tengevolge, dat banden van traditie, die hen in het oude milieu bonden en ook het economisch handelen daar in sterke mate en meestal in negatieven zin, hadden beïnvloed, werden verbroken. Ze werden uit het oude milieu losgescheurd en kwamen in een nieuwe omgeving, waar zich nog geen traditie had gevormd. Zoo werd het ontstaan van een sociale groep in de hand gewerkt, die niet geneigd was tot traditie, openstond voor nieuwe denkbeelden en bereid was alles aan te pakken wat tot meerdere welvaart zou kunnen leiden. Er vormde zich dus in de Haarlemmermeer en door den afwijkenden erfelijken aanleg der leden en door de wijze, waarop zij tot stand kwam en zich ontwikkelde, een bevolkingsgroep, die afweek van de gemiddelde Nederlandsche plattelandsbevolking en op den aard van boerenbedrijf en landbouw in dit gebied een sterk eigen stempel drukte. Zooals Ter Veën schrijft: „Het bijzonder karakter, dat hun landbouw vertoont, is niet te verklaren uit de bodemgesteldheid, doch uit den psychischen aanleg der bevolking, die zelf weer historisch bepaald was.”

De Schermer.

Hoe lang de invloed van het kolonistenkarakter van een bevolking op den aard der samenleving en o.m. op haar economische activiteit kan naderken, bleek uit een onderzoek door D. J. de Haan, ingesteld naaf de gemeente Schermerhorn, die uit drie historisch verschillende deelen, waaronder een stuk van de droog-

makerij de Schermer, is samengesteld. De Schermer is in 1633 drooggelegd, zoodat het reeds meer dan drie eeuwen geleden is, dat dit gebied werd gekoloniseerd. Toch is er nu nog steeds een zeer duidelijk verschil waar te nemen tusschen het stuk van de droogmakerij en de rest van de gemeente, een verschil, dat mede door andere oorzaken wordt bepaald, doch waarop ongetwijfeld de erfelijke samenstelling der bevolking en het feit, dat zich hier in de 17de eeuw een nieuwe maatschappij vormde, die los stond van de traditie van het oude land, van grooten invloed waren. Nog steeds is de bevolking van de Schermer, vergeleken met die van het oude land, actiever, ondernemender, vooruitstrevender, doch ook nuchterder en materialistischer. Zij vormt een groep, die op de zelfde omstandigheden anders zal reageeren dan de bevolking van het oude land.

Het melkwinninggebied van Amsterdam.

Amsterdam, het gebied, dat van oudsher Amsterdam placht te voorzien van consumptiemelk. Het bleek Tosseram, dat er een zeer opvallend verschil bestaat tusschen het deel van het melkwinninggebied ten Noorden van het IJ en dat ten Zuiden van het IJ. Het karakter der bevolking en de maatschappelijke verhoudingen in de agrarische maatschappij zijn er zeer verschillend en gedeeltelijk daarmee samenhangende is ook de wijze, waarop beide groepen hun economische taak, de melkvoorziening van Amsterdam, vervullen, uiteenlopend. De verschillen tusschen beide groepen hangen misschien ten deele samen met invloeden, welke in den loop der geschiedenis voortvloeiden uit de ongelijke natuurlijke omstandigheden, waaronder beide groepen werkten en misschien ook ten deele uit een verschil in oorsprong der bevolking, doch in ieder geval zijn zij thans een kracht op zich zelf geworden, die de economische activiteit der boeren in belangrijke mate beïnvloedt.

Wageningen.

Genoemd dient hier ook te worden het onderzoek van Regeling over Wageningen, waarin deze een zeer instructieve vergelijking maakt tusschen de boeren van Bennekom — aan Wageningen grenzend — en de boeren van Wageningen. Er blijken tusschen de beide plaatsen groote en merkwaardige verschillen te bestaan. Vergeleken met zijn Bennekomsche collega is de Wageningse boer achterlijk en weinig geneigd tot initiatief. De resultaten van zijn bedrijf zijn aanzienlijk slechter dan die van de boeren van Bennekom. De mentaliteit van beide groepen tóont groote verschillen. Zoo ontbreekt bij de Wageningse boeren het gevoel voor onderlinge samenwerking, dat in Bennekom zeer groot is, zich o.a. uitende in een vroegtijdige en gunstige ontwikkeling van het coöperatiewezen. De door sommigen geuite veronderstelling, dat er sprake zou kunnen zijn van rasverschillen tusschen beide groepen van boeren, acht Regeling onbewezen. Volgens hem moet men de oorzaak in de eerste plaats zoeken in een uiteenlopende historische ontwikkeling. De ontwikkeling van den landbouw in Wageningen is doorslaggevend beïnvloed door de zeer groote plaats, die de tabaksbouw daar in vroegere jaren in den landbouw heeft ingenomen. Deze tabaksbouw, die als een intensief bedrijf op kleine stukjes grond werd uitgeoefend, heeft er o.a. toe geleid, dat in Wageningen zich zeer ongunstige verhoudingen ontwikkelden op het terrein van het pachtwezen en de verdeeling van den grond. Terwijl men in Bennekom over het algemeen vrij behoorlijk gesloten bedrijven aantreft, is in Wageningen de grond hopeloos versnipperd. De tabaksbouw en zijn gevolgen hebben den Wageningse boeren een andere mentaliteit gegeven dan den Bennekommers. Hoewel Regeling dit niet uitdrukkelijk noemt, mag men aannemen, dat de, door den tabaksbouw, sterk op de markt gerichte productie van de Wageningse boeren, hun zin voor gemeenschap heeft verzwakt. Wel zegt hij, dat de tabaksbouw een veelsoortige bevolkingsmassa achterliet, die den landbouw bedreef, een bevolkingsgroep, waarin alle samenhoorigheid ontbrak.

Ook de te groote welvaart, waarin zich in den tijd, toen de tabakscultuur bloeide, vele boeren in Wageningen bevonden, heeft vermoedelijk op de bevolking geen gunstigen invloed uitgeoefend. Al met al heeft de tabakscultuur, met alles wat hier aan vast zat, in Wageningen een boerengroep doen ontstaan, die een weinig opwekkend beeld biedt. Gecombineerd met de eveneens grootendeels aan de tabaksteelt te wijten ongunstige grondbezitsverhoudingen, heeft dit geleid tot een achterlijken landbouw. De bezitsverhoudingen zijn misschien door eenforsch ingrijpen (ruilverkaveling) belangrijk te verbeteren, doch of het mogelijk zal zijn in betrekkelijk korten tijd den Wageningischen boer een andere mentaliteit te geven, moet men, na Regeling's studie te hebben gelezen, ten zeerste betwijfelen.

Drente.

Op het groepsleven in een ander deel van onze zandgronden, n.l. Drente, werpt een studie van Van der Kley een interessant licht. Zijn onderzoek richt zich in het bijzonder op het dorp Uffelte, doch verschillende van de kenmerken van het maatschappelijke leven, die hij daar opmerkt, vindt men in het grootste deel van de Drentsche zandgronden terug. Eén van de meest kenmerkende eigenschappen van de samenleving in Uffelte en op de Drentsche zandgronden in het algemeen, is de sterk collectivistische geest, die daar nog steeds heerscht. Of het doorwerken is van den invloed, die van de vroegere markgemeenschap uitgaat, dan wel dat het hier — althans gedeeltelijk — ook een karaktertrek betreft, die nog dieper in het Drentsche volk besloten ligt, valt moeilijk te zeggen, doch dat deze sterke samenbinding in de dorpsgemeenschap één der meest typeerende trekken van het kern-Drentsche dorp is, staat wel vast. Het individu dringt zich in Drente niet naar voren; „men” is sterker dan „ik”. Moeilijk zal men een oordeel van een Drent los krijgen over een bepaalde kwestie, wanneer hij nog niet weet hoe de dorpsgemeenschap, waartoe hij behoort, zal reageeren. Ook op de economische verhoudingen heeft dit opvallende verschijnsel zijn invloed. Van der Kley vestigt er vooral de aandacht op, hoe de ontwikkeling van de coöperatie in Drente hierdoor in sterke mate is beïnvloed. In het algemeen maakte het den Drentschen boer voor de coöperatieve gedachte gemakkelijk toegankelijk. Hij was gewend om in een eng groepsverband te werken en te leven en het samenwerken in de coöperatie stuitte bij hem niet op innerlijken tegenstand. De groote plaats, die het dorp in de gemeenschapsgedachten van den Drent inneemt, had echter ten gevolge, dat de coöperatie meestal sterk het karakter kreeg van een dorpscoöperatie. „De” coöperatie voor den Drent is de coöperatie van zijn dorp, veelal een combinatie van coöperaties, die zich om de zuivelfabriek als kern heeft ontwikkeld. Zoo beschrijft Van der Kley de coöperatie in Uffelte, waarvan alle boeren lid zijn en die een steeds grooter deel van het economische leven onder haar vleugels nam. Een welhaast idyllische toestand, die in meer individualistisch ontwikkelde deelen van ons platteland, als Noord-Holland of Groningen, ondenkbaar is.

Coöperatie in Friesland.

Draagt in Drente dus de coöperatie in vele gevallen duidelijk het stempel van de mentaliteit, welke den Drentschen boer kenmerkt, in niet minder mate draagt de coöperatie in Friesland het kenmerk van den Frieschen boer, zooals blijkt uit de studie van Van der Zee over de Friesche boerencoöperaties in haar maatschappelijk verband. Zooals de titel van het boek reeds aangeeft, heeft Van der Zee in zijn dissertatie op den samenhang tusschen de ontwikkeling van de coöperaties en den aard der samenleving in het bijzonder den nadruk gelegd. Het verband blijkt zeer duidelijk aanwezig te zijn. Hoewel natuurlijk lang niet alles in de Friesche samenleving als typisch Friesch kan gelden en algemeen Nederlandsch of algemeen West-Europeesch is en dus ook in de coöperaties veel is, wat niet typisch Friesch is, komt toch op tal van punten het Friesche element duidelijk tot uiting. Duidelijk kwam, bij het ontstaan van de Friesche coöperaties het sterke Friesche individualisme naar voren, dat zich ook later

bij de verdere ontwikkeling deed gelden. Opvallend is aan den anderen kant evenzeer de niet te miskennen idealistische trek, die in de Friesche coöperatieve beweging valt te constateeren. Ook dit past in het kader van de Friesche samenleving als geheel; in het algemeen hebben de Friezen een neiging om zich te scharen achter bewegingen met een idealistischen inslag.

De akkerbouw in Groningen.

Tenslotte zij schrijver dezes vergund de aandacht te vestigen, op een studie van eigen hand, die de bedoeling had het vraagstuk van de oorzaken van de verscheidenheid in den Nederlandschen landbouw principieel aan de orde te stellen, al geschiedde het onderzoek dan ook aan de hand van een concreet voorbeeld. Uitgegaan werd van de reeds eerder genoemde opmerkingen van Staring, in het landbouwverslag van 1870, over de oorzaken van verschillen in het agrarische bedrijf, die, zooals reeds werd opgemerkt, er op neer komen, dat de vorm van het agrarische productieproces in een bepaald gebied in wezen zijn oorsprong vindt in een rationeele aanpassing van het bedrijf van den boer aan de omstandigheden, waarin hij werd geplaatst. Het onderzoek richtte zich op de vraag of deze opvatting van Staring inderdaad juist moest worden geacht. De beantwoording van deze vraag werd gekoppeld aan de analyse van het agrarische bedrijf in een tweetal gebieden, nl. het Zuidelijk Westerkwartier en de Woldstreek, beide in de provincie Groningen. Tusschen beide gebieden bestaan groote verschillen. Het Zuidelijk Westerkwartier is een overwegend weidegebied, met kleine bedrijven, de Woldstreek een akkerbouwgebied, met relatief groote bedrijven. Van de verschillende factoren, door Staring genoemd, werd onderzocht of zij de tusschen deze gebieden bestaande verschillen begrijpelijk kunnen maken. In de eerste plaats bleek, dat de physisch-geografische verhoudingen in beide gebieden groote overeenkomst vertoonen en — voorzoover 'er verschil is — deze eerder wijzen in de richting van een grootere geschiktheid van het Zuidelijk Westerkwartier voor den akkerbouw dan omgekeerd. Ook de marktverhoudingen voor de beide gebieden, evenals de uiterlijke omstandigheden van maatschappelijke aard (beklemrecht, loonhogte, arbeidsvoorziening, etc.) kunnen de verschillen niet verklaren. Tenslotte is ook niet aan een in het grijs verleden teruggaande traditie het verschil toe te schrijven, want het blijkt uit aanwezige statistische gegevens, dat omstreeks 1860 de structuur van beide gebieden nog vrijwel dezelfde was. Beide gebieden waren toen voor ongeveer 2/3 weidegebieden. Er moeten dus andere oorzaken zijn, welke de verschillen tusschen beide gebieden hebben teweeggebracht, oorzaken, welke niet liggen in de sfeer van de rationeele aanpassing aan de heerschende omstandigheden en die de boeren in de Woldstreek er toe brachten om een gebied, dat van nature aangewezen is als weidegebied, tot een vrijwel zuiver akkerbouwgebied te maken. Wanneer we nu de zaak iets breder bekijken, dan blijkt, dat in geheel Groningen, met uitzondering van het westelijke gedeelte, gedurende de 19de eeuw en gedeeltelijk ook reeds in de 18de eeuw, een voortdurend streven is waar te nemen om grasland om te zetten in bouwland. Nog in de 18de eeuw was Groningen zeker evenzeer een weideprovincie als Friesland. Bij onderzoek blijkt, dat niet alleen in de Woldstreek, doch ook in andere deelen van Groningen groote oppervlakten tot bouwland zijn gemaakt, die van nature aangewezen waren voor grasland. De oorzaak hiervan moet worden gezocht in het feit, dat sedert de 18de eeuw in het grootste deel van Groningen bij de boeren akkerbouw in hooger maatschappelijk aanzien stond dan veeteelt. Ook thans is dit nog in sterke mate het geval. Akkerbouwer worden werd zodoende een kwestie van maatschappelijk prestige. Wie mee wilde doen in de maatschappij moest akkerbouwer zijn. Akkerbouwer zijn werd tot een collectief ideaal, dat iedereen zooveel mogelijk trachtte na te streven, ook al ging het tegen eigen materiële belangen in en was de omzetting van grasland in bouwland in strijd met een rationeele aanpassing van het bedrijf aan de bestaande uiterlijke omstandigheden. Dat dit streven naar den

akkerbouw tot een collectief streven werd, waaraan zich tenslotte vrijwel niemand meer wist te onttrekken, behoeft niet te verbazen; het is een bekend sociaal verschijnsel, dat, wanneer eenmaal binnen een bepaalde samenleving een zekere levensvorm door de heerschende groep is aanvaard, de rest, juist terwille van het sociale prestige en om kritiek en spot te voorkomen, zich hiertegen niet meer wil en kan verzetten. De levensvorm wordt voor de groep tot levensstijl, waar het het bedrijfsleven betreft, tot bedrijfsstijl. Het zou te ver voeren om hier uiteen te zetten, waarom tegen het eind van de 18de eeuw en de 19de eeuw in Groningen een veranderde opvatting omtrent de maatschappelijke waarde van den akkerbouw ontstond. Hiervoor moge worden verwezen naar de genoemde studie. Genoeg zij hier te constateeren, dat bepaalde, zich binnen een sociale groep ontwikkelende opvattingen, idealen en denkbeelden, die in hun oorsprong los staan van overwegingen van economischen aard, voor de vormen, die het economische leven in de betreffende groep aanneemt, soms van doorslaggevend beteekenis kunnen zijn en in dit geval de richting, waarin de landbouw zich in het grootste gedeelte van de provincie Groningen en gedeeltelijk ook daarbuiten, heeft bewogen, grootendeels hebben bepaald. Hiermee deze kleine reeks van voorbeelden van onderzoekingen naar de betrekkingen tusschen het maatschappelijke groepsleven en de vormen van het agrarisch-economisch leven besluitende, geschiedt dit in de hoop, dat zij in den lezer de overtuiging hebben gewekt, dat dergelijke onderzoekingen niet alleen interessant, doch ook voor een goed begrip van de agrarische verhoudingen in Nederland, noodzakelijk zijn. Wie in onzen landbouw wil ingrijpen, zal deze dienen te kennen en te begrijpen en tot goed begrip zal men slechts komen, wanneer men den landbouw ziet als deel van het geheele maatschappelijke leven, waarin het is gevat. Wie in onzen landbouw iets wil veranderen en verbeteren heeft niet alleen te maken met grondwaterstanden, bodemprofielen en machines. De landbouw geschiedt tenslotte door menschen en wel menschen, die in groepen leven. De in deze groepen levende opvattingen, denkbeelden en strevingen bepalen uiteindelijk wat mogelijk en wenschelijk is en deze zal men dus in de eerste plaats dienen te kennen. Dit geldt temeer, omdat een mensch nu eenmaal moeilijker te veranderen is dan de grondwaterstand.

LITERATUUR:

- H. N. ter Veen. De Haarlemmermeer als kolonisatiegebied, 1925.
 D. J. de Haan. De gemeente Schermerhorn, Mensch en Maatschappij, 1944, blz. 259 e.v.
 B. G. L. M. Tosseram. Het melkwinningengebied van Amsterdam, 1936.
 D. Regeling. De stad der tegenstellingen (Wageningen), 1933.
 K. van der Kley. Drentsch dorpsleven, Mensch en Maatschappij, 1932, blz. 389 e.v.
 T. van der Zee. De Friesche boerencoöperaties in haar maatschappelijk verband, 1933.
 E. W. Hofstee. Over de oorzaken van de verscheidenheid in de Nederlandsche landbouwgebieden, 1946.